

МІСЦЕ УРОКІВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

У статті окреслено місце уроків розвитку комунікативних умінь і навичок у системі сучасної мовної освіти, охарактеризовано їх особливості, подано рекомендації щодо їх проведення у загальноосвітній школі.

Ключові слова: урок, урок розвитку зв'язного мовлення; урок розвитку комунікативних умінь.

Сучасна система загальної мовної освіти в Україні ХХІ століття спрямовує вчителя-словесника на формування національно-мовної особистості учня, комунікативно компетентної, здатної до оптимальних і доречних мовленнєвих дій у всіх сферах суспільної діяльності, що базуються на знаннях, уміннях та навичках, досвіді і цінностях, здобутих завдяки навчанню й вихованню. Відповідно до вимог концепції і програми мовної освіти у загальноосвітній школі, Державного стандарту базової і повної середньої освіти основна мета вивчення української мови – формувати комунікативну компетентність на основі мовленнєвої діяльності учнів.

Провідним для сучасної лінгводидактики є комунікативно-діяльнісний підхід до навчання рідної мови, оскільки він спрямовує діяльність учнів на засвоєння мовної теорії для застосування її у комунікативній практиці. Орієнтири сучасної шкільної мовної освіти спрямовані на розвиток мовленнєвої практики учня, формування вмінь комунікувати, сприймати і продукувати мовлення, тому уроки розвитку мовлення мають бути пріоритетними у практиці початкової, основної і старшої школи. Ураховуючи акценти мовної освіти, типологія уроків розвитку зв'язного мовлення, їх методичне забезпечення потребує вивчення, обґрунтування та конкретизації з боку лінгводидактів і вчителів-практиків.

Проблему розвитку мовлення учнів почали досліджувати лінгводидакти, мовознавці і психолінгвісти у ХХ столітті, так, питання розвитку і вдосконалення мовленнєвої культури школярів висвітлено у працях І.Білодіда, В.Ващенко, В.Виноградова, І.Чередниченка; Л.Виготського, П.Гальперіна, М.Жинкіна, О.Леонтьєва, І.Синиці та ін. Наукові дослідження вчених-методистів (О.Біляєва, Н.Голуб, Т.Донченко, С.Карамана, Т.Ладиженської, В.Мельничайка, М.Пентилюк, К.Плиско, Л.Симоненко, М.Стельмаховича, О.Текучова, О.Хорошковської, Г.Шелехової) присвячені визначенню змісту, форми, методів і прийомів роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів загальноосвітньої школи, в них окреслено основні підходи до вирішення проблем, пов'язаних з мовленнєвим розвитком школярів і формуванням їхніх лінгвістичних, мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок. Однак, питання класифікації й систематизації уроків, на яких здійснюється розвиток мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок, визначення їх змісту, структури, технології проведення з урахуванням змін у змісті сучасної мовної освіти потребує перегляду і конкретизації.

Мета статті – визначити місце уроків розвитку комунікативних умінь і навичок у системі шкільної мовної освіти, охарактеризувати їх особливості і шляхи реалізації у практиці навчання української мови.

Уроки розвитку зв'язного мовлення займають особливе місце у класифікації уроків української мови, оскільки вони найбільше спрямовані на практичне застосування лінгвістичної теорії у мовленнєвій діяльності учнів. У лінгводидактиці вчені дають такі визначення уроків розвитку зв'язного мовлення: “які проводяться з метою формування і розвитку в учнів комунікативних (мовленнєвих) умінь і навичок” [1, с. 28]; “уроки формування мовленнєво-комунікативної компетенції, теоретичною основою яких є мовленнєвознавчі поняття, практичною – види мовленнєвої діяльності, спрямовані на формування комунікативної компетенції” [6, с. 49].

О.М.Біляєв уперше у лінгводидактиці окремо виділив уроки розвитку зв'язного мовлення [2] і запропонував їх класифікацію відповідно до виду творчої роботи та мети її проведення. Вчений виділяє різновиди уроків розвитку зв'язного мовлення:

- уроки виконання “малих жанрів” творчих робіт (усний переказ, розповідь про почуте або побачене, опис предмета, написання нарису, вільного або творчого диктанту);
- уроки проведення великих за обсягом переказів і творів (навчальних і контрольних);
- уроки підготовки до контрольного твору [1, с. 29].

Класифікація уроків розвитку зв'язного мовлення, за О.Біляєвим, включає шість типів: урок навчального переказу, урок контрольного переказу, урок аналізу контрольного переказу, урок навчального твору, урок підготовки до контрольного твору, урок контрольного твору, урок аналізу контрольного твору [2]. Визначені типи уроків розвитку зв'язного мовлення займають чільне місце у сучасній практиці навчання української мови, але не охоплюють усіх видів навчання мовленнєвої діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих і комунікативних умінь учнів, тому, на нашу думку, означена класифікація потребує подальшої розробки і доповнення з боку вчених-методистів.

Г.Шелехова, класифікуючи уроки розвитку зв'язного мовлення, бере за основу провідну їх мету і виділяє такі типи: формування нових понять (про текст, стилі, типи мовлення, ситуацію спілкування, вимоги до мовлення та ін.); формування комунікативних умінь і навичок; удосконалення усних і письмових висловлювань; контролю [9, с. 20]. Така характеристика в більшій мірі відображає комунікативну спрямованість сучасної мовної освіти, хоча може бути удосконалена і деталізована, оскільки уроки розвитку зв'язного мовлення охоплюють різноманітні види мовленнєвої і комунікативної діяльності учнів загальноосвітньої школи.

Сучасний лінгводидакт М.Пентилук, досліджуючи проблему формування і розвитку комунікативної компетентності учнів загальноосвітньої школи, пропонує нову класифікацію уроків розвитку зв'язного мовлення, яка включає такі типи: аудіювання; сприймання усної інформації; читання; сприймання писемної інформації; опрацювання ділових паперів, газетних публікацій; робота над усним діловим і публічним мовленням [4, с. 5]. Нам імпонує запропонована класифікація вченої, і ми вважаємо цю систематизацію уроків розвитку зв'язного мовлення найбільш повною в умовах сучасної школи, у ній окремо виділено уроки з розвитку усного і писемного мовлення, які мають свої особливості; уроки з вивчення жанрів офіційно-ділового мовлення. Ураховуючи позитивні сторони поданої класифікації, можна ще виокремити у ній уроки створення різнотипних висловлювань наукового, художнього і розмовно-побутового стилю мовлення.

Як показують спостереження за уроками української мови в сучасній школі, творчі вчителі-практики пропонують різні нові типи уроків, мета яких – формувати мовлення і комунікативну компетентність учнів. Ми позитивно оцінюємо новації словесників і їх прагнення вийти за межі уроків розвитку зв'язного мовлення, тобто спрямовувати педагогічну діяльність не тільки на роботу над творчими роботами, а й на розвиток уміння спілкуватися. Це уроки-діалоги, уроки-усні журнали, уроки-роздуми, уроки-диспути, уроки-прес-конференції, уроки-репортажі, уроки-панорами, уроки-протиріччя, уроки-парадокси та ін. Різноманітність таких уроків дає змогу вчителю на уроці наблизити навчальну комунікативну ситуацію до реальної, таким чином учні вчаться комунікувати у класі, практично сприймати й осмислювати інформацію, а також у відповідь висловлювати власні думки.

У світлі сучасних завдань мовної освіти в Україні визначилися нові підходи до вирішення проблеми типології і структури сучасного уроку української мови, зокрема уроків розвитку зв'язного мовлення. Сучасний урок – це “урок, на якому учитель уміло використовує всі можливості учня, весь його творчий потенціал з метою активного розумового розвитку, глибокого й усвідомленого засвоєння лінгвістичних понять,

формування комунікативної компетентності та морально-вольових якостей, а, отже, виховання мовної особистості” [7, с. 5]. Урок має проводити вчитель разом з учнями, адже в центрі навчально-виховного процесу знаходяться одночасно активні суб’єкти діяльності – вчитель і учень. Завдання вчителя – передати власний досвід учням, навчати їх вміло використовувати мовні засоби у мовленнєвій практиці, спонукати їх до активної комунікативної діяльності на кожному уроці, а учень, у свою чергу, має прагнути не тільки засвоїти лінгвістичну теорію, а й усвідомити можливість її практичної реалізації під час продукування власних висловлювань в усній і писемній формі. На уроках розвитку зв’язного мовлення учні сприймають, осмислюють, аналізують, відтворюють готові тексти, і на основі поданих зразків вчать будувати, вдосконалювати і редагувати власне мовлення. Джерелом формування мовленнєвих і комунікативних умінь учнів є саме практична діяльність над мовним та мовленнєвим матеріалом.

Удосконалення і реформування мовної освіти, зміщення акцентів у змістових лініях шкільної програми з української мови спричинили переосмислення ролі та змісту уроків розвитку зв’язного мовлення. Т.Донченко зазначає, що уроків розвитку зв’язного мовлення для формування мовної особистості учня недостатньо, тому радить впровадити уроки словесності, на яких необхідно здійснювати “вивчення мовних одиниць в єдності змісту і форми” [3, с. 36].

М.Пентилюк пропонує назвати уроки розвитку зв’язного мовлення “уроками формування комунікативно-мовленнєвої компетенції або уроками розвитку комунікативних умінь і навичок” [4, с. 4]. До системи уроків розвитку комунікативних умінь і навичок лінгводидакт включає такі типи:

- аудіювання;
- сприймання і відтворення усної інформації (усні перекази);
- читання;
- сприймання і відтворення письмової інформації (письмові перекази);
- конструювання усних висловлювань (діалоги, полілоги, монологи);
- конструювання письмових висловлювань (монологи);
- роботи над газетними жанрами, опрацювання ділових паперів [5, с. 4].

Ми поділяємо цю думку, адже розвиток мовлення є основою формування комунікативної компетентності, і сучасні уроки розвитку зв’язного мовлення, а точніше уроки розвитку комунікативних умінь і навичок, спрямовані на розвиток умінь спілкуватися, комунікувати і підпорядковані комунікативно-діяльнійсному та функціонально-стилістичному підходам до навчання мови.

Очевидно, класифікувати уроки розвитку комунікативних умінь і навичок необхідно з урахуванням сучасної концепції освіти в Україні, комунікативної спрямованості мовної освіти в загальноосвітній школі. Теоретична розробка системи уроків, спрямованих на розвиток мовлення учнів, їх структури, особливостей і технологій проведення, а також визначення їх місця та ролі в системі шкільної мовної освіти потребує уваги і подальшого дослідження з боку лінгводидактів, мовознавців, психолінгвістів й учителів-практиків.

Формування комунікативної компетентності учнів – основна ціль мовної освіти у загальноосвітній школі, а завдання сучасного вчителя-словесника – спрямувати весь навчальний процес на уроках української мови на досягнення поставленої мети. На думку О.Біляєва, яку ми поділяємо, у школі необхідно вивчати “мову як засіб спілкування і пізнання, і уроки з будь-якого розділу мови обов’язково передбачають роботу над розвитком мовлення учнів” [1, с. 28]. Упродовж вивчення всього курсу української мови, а особливо на уроках розвитку комунікативних умінь і навичок, учні поряд із засвоєнням усіх рівнів мовної системи навчаються мотивовано, грамотно, доречно застосовувати теоретичні знання про лінгвістичні одиниці у мовленнєвій практиці відповідно до комунікативної ситуації.

Вивчення рідної мови в загальноосвітній школі повинно здійснюватися на текстовій основі, лише за такої умови учні засвоюватимуть мовні засоби на функціонально-стилістичній основі, що є особливо ефективним у процесі розвитку їхніх умінь створювати

власні висловлювання. Т.Донченко переконана, що вивчення мови на текстовій основі дає “змогу показати мовні одиниці в системі з іншими в живому мовленні, поєднати вивчення мовних одиниць з розв’язанням комунікативних завдань, посилити мотиваційне забезпечення навчального процесу, розвивати в учнів чуття слова; викликати і зберегти бажання говорити і писати рідною мовою” [3, с. 37].

Учитель, готуючись до уроку розвитку комунікативних умінь і навичок, має чітко бачити перспективу результату навчання, визначити послідовні цілі, відповідно до яких будувати внутрішній стрижень кожного уроку, за яким формулювати його мікроетапи і використовувати ефективні методи, прийоми та засоби учіння, спрямовані на розвиток комунікативної компетентності учнів. Структура кожного уроку повинна бути підпорядкована всій системі уроків розвитку комунікативних умінь і навичок з логічними переходами від опрацювання нового через повторення вивченого до його закріплення і підготовки до засвоєння майбутнього. За такої умови уроки розвитку комунікативних умінь і навичок відображатимуть системність навчання та учіння навчально-виховного процесу і формуватимуть комунікативну компетентність учня.

Уроки розвитку комунікативних умінь і навичок не повинні зводитися тільки до аналізу і відтворення чужих готових текстів, а мають стати місцем творення власних живих висловлювань, які розвивають в учнів мислення і мовлення, перетворюють малоцікаве нудне повторення одного й того ж змісту на захоплююче спілкування в класі, де учні з інтересом висловлюють власні думки, вчаться брати активну участь у навчальній комунікації, виступати перед аудиторією, обговорювати, критикувати і доповнювати співрозмовників. Все це сприяє формуванню в учнів комунікативних умінь, які згодом перетрансформуються у навички, що будуть реалізовуватися у майбутній життєвій комунікативній діяльності.

Вважаємо, що уроки розвитку комунікативних умінь і навичок мають займати значну частину навчального часу у процесі вивчення української мови у школі, адже вони беззаперечно забезпечують розвиток комунікативних умінь на основі мовних і частковомовленневих умінь та навичок, формування мовленнєвої вправності учнів, практичне оволодіння мистецтвом слова. Робота вчителя має бути спрямована на розвиток здібностей учнів до природного мовлення, дати знання законів реалізації і функціонування мовних одиниць, ознайомити із специфікою рідної (української) мови, яка втілює історію народу, риси його національного характеру, особливості мовної картини світу. Тільки за таких умов уроки розвитку комунікативних умінь і навичок забезпечать формування комунікативної компетентності учня, майбутнього громадянина України з високим рівнем національної гідності.

Отже, уроки розвитку комунікативних умінь і навичок відображають цілеспрямований системний процес формування національно-мовної особистості з високим рівнем комунікативної здатності і самореалізації в життєвій, суспільній та професійній діяльності. На сучасному етапі розвитку теорії і практики навчання української мови в загальноосвітній школі необхідно переосмислити роль уроків розвитку зв’язного мовлення, уточнити їх назву з урахуванням стратегічного напрямку вітчизняної освіти, замінивши на “уроки розвитку комунікативних умінь і навичок”, і відповідно до цього уточнити їх завдання і зміст, розробити структуру та технологію проведення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляев О.М. Лінгводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник. – К.: Генеза, 2005. – 180с.
2. Біляев О.М. Сучасний урок української мови. – К.: Рад. школа, 1981.
3. Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності // Дивослово. – 1995. – №4. – С.36-38.
4. Пентилюк М. Сучасні підходи до типології уроків // Дивослово. – 2008. – №6. – С. 2-5.
5. Пентилюк М. Уроки розвитку зв’язного мовлення чи комунікативних умінь і навичок? // Дивослово. – 2010. – №3. – С.2 – 5.

6. Пентилюк М.І., Онукевич Т.Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: Навчальний посібник. – К.: “Ленвіт”, 2006. – 134с.
7. Пентилюк М.І., Онукевич Т.Г. Сучасний урок української мови. – Х.: Вид. група “Основа”, 2007. – 176с.
8. Степанишин Б. Як донести до учнів багатство, красу і велич рідної мови //Дивослово. – 1996. – №7. – С.51.
9. Шелехова Г.Т. Система роботи з розвитку зв’язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі. – К., 1996.

Кучеренко І. А.

*МЕСТО УРОКОВ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ
В СИСТЕМЕ ШКОЛЬНОГО ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ*

В статье обозначено место уроков развития коммуникативных умений и навыков в системе современного языкового образования, охарактеризованы их особенности, даны рекомендации по их проведению в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: урок, урок развития связной речи; урок развития коммуникативных умений.

Kucherenko I.A.

*LOCATION OF LESSONS COMMUNICATIVE ABILITIES AND SKILLS IN LANGUAGE
EDUCATION SCHOOL SYSTEM*

The article describes the lessons place the development of communicative skills in modern language education system, characterized their features are presented and recommendations for their conduct in school.

Key words: lesson, lesson development coherent speech; a lesson in the development of communication skills.

УДК 373. 016:811.371

Лещенко Г.П.

***ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ
УКРАЇНОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ І СЕРЕДНЬОЇ
ШКОЛИ***

У статті досліджується проблема формування комунікативної україномовної компетенції учнів початкової та середньої школи на засадах наступності та перспективності, які розглядаються автором як необхідна умова навчання, що охоплює мету, зміст шкільного курсу української мови, підходи, методи, прийоми та засоби навчання.

Ключові слова: комунікативна компетенція, наступність, мета, зміст, підходи, методи, засоби та етапи навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кінець ХХ століття – початок ХХІ характеризується посиленням комунікативної спрямованості шкільної мовної освіти, впровадженням у навчальний процес досягнень комунікативної лінгвістики (Ф.Бацевич), текстології (В.Мельничайко), когнітивної та прагматичної лінгвістики (М.Пентилюк, О.Горошкіна), уведенням компетентнісного підходу, що виявляється у розробці стандартів, перегляді підходів, оновленні змісту, доборі методів, прийомів, форм роботи, створенні нових технологій навчання.

Нині мета шкільного курсу української мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє уміннями і навичками у всіх видах мовленнєвої діяльності, тобто у формуванні комунікативної компетенції школярів [6,